

पाठ 22 पाठ

साक्षरवर्य उमाशंकर जोशी

छाया : आवे श्री उमाशंकरनी पुण्य तिथि छे.

सुरेश : हा, आवे भले ते आपणी वस्थे नथी. परंतु पोताना साहित्यना रुपमां ते सदा अमर रहेशे.

कंचन : उमाशंकर मात्र गुजरातना व नही परंतु समग्र भारतना महान कवि हता.

छाया : जो के तेमणे साहित्यनी अधी व शाभाओमां धरुं लभ्युं परंतु मूणरुपथी तो ते कवि व हता. कविता व तेमनी पसंदनो विषय रहो.

सुरेश : सायुं छे. तेमनो सौथी प्रिय विषय तो कविता व हतो.

मेहुल : अतो ठीक छे के ते मूण रुपथी कवि व हता. तो पण तेमणे पोताना समयनी अधी व प्रचलित शाभाओमां लभीने अधांने चकित करी दीधां. अकांकी होय के वार्ता, नवलकथा होय के वार्ता, निबंध होय के संस्मरण, तेमनां पद्य नाटक होय के नाटक, समीक्षा होय के अनुवाद, संपादन होय के पत्रकारत्व. श्री उमाशंकरे अधा व साहित्य स्वरुपमां पोतानी सशक्त कलम चलावी.

वरेण्य साहित्यकार उमाशंकर जोशी

छाया : आज श्री उमाशंकर की पुण्य तिथि है।

सुरेश : हाँ आज चाहे वे हमारे बीच में नहीं हैं किंतु अपने साहित्य के रूप में वे सदा अमर रहेंगे।

कंचन : उमाशंकर गुजरात के ही नहीं परंतु पूरे भारत के महान कवि थे।

छाया : यद्यपि उन्होंने साहित्य की सभी विधाओं में खूब लिखा किन्तु मूल रूप से तो वे कवि ही थे। कविता ही उनकी पसंद का विषय रहा।

सुरेश : सच है। उनका सबसे प्रिय विषय तो कविता ही था।

मेहुल : यह तो ठीक हैं कि, वे मूल रूप से कवि ही थे। फिर भी उन्होंने अपने समय की सभी प्रचलित विधाओं में लिख कर सब को चकित कर दिया। एकांकी हो या लघुकथा, उपन्यास हो या कहानी निबंध हो या संस्मरण, उनका पद्य नाटक हो या गद्य नाटक समीक्षा होय के अनुवाद संपादन कार्य हो अथवा पत्रकारिता श्री उमाशंकर जी ने सभी विषयों पर अपनी सशक्त लेखनी चलाई। उन्होंने जितना भी लिखा वह सब लोगों ने खूब पसंद किया। सब तरफ़ उनकी रचनाओं का स्वागत किया गया।

तेमणे जेटलुं पण लभ्युं ते
 अधुं च लोकोअे भूज पसंद
 कर्युं. अधी च आजु तेमनी
 रचनाओनुं स्वागत करवामां
 आव्युं.

छाया : उमाशंकरभाई मूलतो शिक्षक
 हता. पछी साहित्यकार. वर्ग
 तेमना माटे प्रमुख हतो. ते
 कहेता हता के वर्गमां च स्वर्ग
 छे. वर्गमां जतां च तेमनुं
 शिक्षकपणुं मुजर थई जतुं हतुं.

कंचन : तेओ राज्य सभाना सभ्य
 पण हता.

सुरेश : गुजरात युनिवर्सिटीनुं
 उपकुलपतिपद तेम च
 विश्वभारतीनुं कुलपतिपद पण
 तेमणे शोभावायुं हतुं.

छाया : अटलुं च नहीं तेओ
 साहित्य अकादमीना अध्यक्ष
 पण हता.

कंचन : साहित्य जगतनां अनेक
 मान संन्मानो पण तेमने प्राप्त
 थयेलां.

सुरेश : तेमना काव्यसंग्रह
 'निशीथ'ने ज्ञानपीठ पारितोषिक
 कन्नड कवि पुट्टपा साथे मजेलुं.

मेहुल : उमाशंकरभाईनो 'निशीथ'
 काव्यसंग्रह होय के 'सप्तपदी',
 तेमनां पद्यनाटको होय के तेमनो
 काव्यसंग्रह 'विश्वशांति' अधामां
 अमनी काव्य प्रतिभा अने
 ओजस्विता प्रगट थई छे.
 आम, कविता होय के नाटक,
 वार्ता होय अथवा विवेचन,
 प्रत्येकमां उमाशंकर जोशीनी
 आगवी प्रतिभानां दर्शन थाय
 छे. उमाशंकरनी प्रतिभानो

छाया : उमाशंकर जी मूलतः शिक्षक थे बाद में
 साहित्यकार। कक्षा ही उनके लिए प्रमुख
 थी। वे कहते थे की कक्षा में स्वर्ग है।
 कक्षा में जाते ही उनका शिक्षकपन मुखर
 हो उठता था।

कंचन : वह राज्य सभा के सदस्य भी थे।

सुरेश : गुजरात युनिवर्सिटी का उपकुलपति-
 पद और विश्वभारती का कुलपति-पद भी
 उन्होंने ने सुशोभित किया था।

छाया : इतना ही नहीं वे साहित्य अकादमी के
 अध्यक्ष भी थे।

कंचन : साहित्य-जगत के अनेक मान-सम्मान
 भी उन्हें मिले थे।

सुरेश : उनके काव्य संग्रह 'निशीथ' को
 ज्ञानपीठ पुरस्कार कन्नड कवि पुट्टपा के
 साथ मिला था।

मेहुल : उमाशंकर जी का 'निशीथ' काव्य
 संग्रह हो या 'सप्तपदी' उनके पद्य नाटक
 हो या उनका काव्य संग्रह 'विश्व शांति'
 सब में उन की काव्य प्रतिभा एवं
 ओजस्विता प्रकट हुई है। इस प्रकार
 कविता हो या नाटक, कहानी हो अथवा
 समीक्षा, प्रत्येक में उमाशंकर जोशी की
 अनूठी प्रतिभा के दर्शन पाते हैं। उनकी
 इस प्रतिभा का परिचय होने के लिए उन
 की कविताओं में पढ़ सकते हैं या उन के
 नाटकों में पढ़ सकते हैं।

પરિચય મેળવવા માટે આપણે તેમની કવિતાઓ વાંચી શકીએ યા તેમનાં નાટકો વાંચી શકીએ.

સુરેશ : 'સમગ્ર કવિતા'માં ઉમાશંકરને કવિ તરીકે પૂર્ણપણે માણી શકાય છે. સમીક્ષા અને વિવેચન ક્ષેત્રમાં તેમને એક મહાન સાહિત્ય મર્મજ્ઞના રૂપમાં જોઈ શકીએ છીએ.

કંચન : ઉમાશંકર અને સુન્દરમ્ ગાંધીયુગના સમર્થ કવિઓ હતા અને આદર્શ પુરુષ પણ હતા.

છાયા : એમ છતાં જ્યારે ગાંધીયુગની વાત કરીએ છીએ ત્યારે મનસુખલાલ ઝવેરી અને સ્નેહરશ્મિને તો આપણે કેમ ભૂલી શકીએ?

મેહુલ : વળી સુન્દરજી બેટાઈ અને કરસનદાસ માણેક વગર યાદી અધૂરી જ ગણાય.

કંચન : હવે આમાંથી કોઈ જ જીવંત નથી.

છાયા : ઉમાશંકર વગર ગુજરાતી સાહિત્ય જગત સુનું લાગે છે, નહીં?

મેહુલ : કારણ કે ઉમાશંકર માત્ર કવિ જ નહીં વિશ્વમાનવ પણ હતા.

સુરેશ : ઉમાશંકરે તેમની રચનાઓથી ગુજરાતને, ગુજરાતી ભાષા તથા સાહિત્યને એવું સમૃદ્ધ કર્યું છે કે અમને બધાંને તેમના પર ગર્વ છે. સમગ્ર ભારતીય સાહિત્ય ક્ષેત્રમાં તેમનું નામ ચિરસ્મરણીય રહેશે.

સુરેશ : 'સમગ્ર કવિતા' મેં ઉમાશંકર કો કવિ કે રૂપ મેં પૂર્ણતઃ જાન સકતે હૈં। સમીક્ષા તથા આલોચના ક્ષેત્ર મેં ઉન્હેં એક મહાન સાહિત્ય સર્વજ્ઞ કે રૂપ મેં દેખ સકતે હૈં।

કંચન : ઉમાશંકર ઓર સુંદરમ્ ગાંધી-યુગ કે સમર્થ કવિ થે ઓર આદર્શ પુરુષ થી (થે)।

છાયા : ફિર મી જબ ગાંધી-યુગ કી બાત કરતે હૈં તબ મનસુખલાલ ઝવેરી ઓર સ્નેહરશ્મિ કો મી હમ કૈસે ભૂલ સકતે હૈં?

મેહુલ : ઇનકે અલાવા સુંદરજી બેટાઈ ઓર કરસનદાસ માણેક કે બિના સૂચી અપૂર્ણ હી હૈ।

કંચન : અબ ઇન મેં સે કોઈ મી જીવિત નહીં હૈ।

છાયા : ઉમાશંકર કે બિના ગુજરાતી સાહિત્ય-જગત સૂના લગતા હૈ। હૈ ન?

મેહુલ : ક્યોં કિ ઉમાશંકર માત્ર કવિ હી નહીં વિશ્વામાનવ મી થે।

સુરેશ : ઉમાશંકર ને અપને રચનઓં સે ગુજરાત, ગુજરાતી ભાષા તથા સાહિત્ય કો એસા સમૃદ્ધ કિયા હૈ કિ હમ સબ કો ઇન પર ગર્વ હૈ। સમગ્ર ભારતીય સાહિત્ય ક્ષેત્ર મેં ઇનકા નામ ચિરસ્મરણિય રહેગા।

शब्दार्थ

गुजराती शब्द	हिंदी अर्थ
साक्षर	साक्षर
पुण्यतिथि	संवत्सर, मृत्युतिथि
समग्र	पूरे/समग्र
महान	महान
साहित्य	साहित्य
प्रिय	प्रिय
मूल	मूल
एकांकी	एकांकी
पद्यनाटक	नाटक
गद्यनाटक	नाटक
टूकीवार्ता	लघुकथा
नवलकथा	उपन्यास
वार्ता	कहानी
विवेचन	समीक्षा
अनुवाद	अनुवाद
संपादन	संपादन
पत्रकारित्व	पत्रकारिता
सशक्त	सशक्त
कलम	लेखनी
रचना	रचना
स्वागत	स्वागत
वर्ग	कक्षा
शिक्षकपणुं	शिक्षकपन
मुखर	मुखर
स्वर्ग	स्वर्ग
उपकुलपति	उपकुलपति
विश्वभारती	विश्वभारती (रवींद्रनाथ टैगोर का विद्यापीठ)
शोभावाचुं	सुशोभित करना
मान-सन्मान	मान सन्मान
पारितोषिक	पुरस्कार
आगवी प्रतिभा	अनुठी प्रतिभा
समग्र कविता	समग्र कविता (उमाशंकर की 1931 सं 1981 की कविताओं का संग्रह)
पूर्णपणे	पूर्णतः

સુન્દરમ્	સુન્દરમ્ (ગાંધી-યુગ કે ગુજરાતી કવિ)
મનસુખલાલ ઝવેરી	મનસુખલાલ ઝવેરી (ગાંધીયુગ કે ગુજરાતી કવિ)
સ્નેહરશ્મિ	સ્નેહરશ્મિ (ગાંધીયુગ કે ગુજરાતી કવિ)
સુન્દરજી બેટાઈ	સુન્દરજી બેટાઈ (ગાંધી યુગ કે ગુજરાતી કવિ)
કરસનદાસ માણેક	કરસનદાસ માણેક (ગાંધીયુગ કે ગુજરાતી કવિ)
જીવંત	જીવિત
સુનું	સૂના
નિશીથ	નિશીથ (ઉમાશંકર કે કાવ્યસંગ્રહ કા નામ)
વિશ્વમાનવ	વિશ્વમાનવ
ગર્વ	ગર્વ
ક્ષેત્ર	ક્ષેત્ર
ચિરસ્મરણીય	ચિરસ્મરણીય

અભ્યાસ

1 નીચે આપેલાં વાક્યોનો અભ્યાસ કરો.

1.
  - 1) ઉમાશંકર સમર્થ સાહિત્યકાર અને ઉત્તમ શિક્ષક હતા.
  - 2) ચાલો ગાંધીનગર જઈએ પણ ત્યાં શું જોવાનું છે.
  - 3) ઉમાશંકર અને સુન્દરમ્ ગાંધીયુગના સમર્થ કવિઓ હતા.
  - 4) ઉમાશંકર પહેલાં શિક્ષક પછી સાહિત્યકાર.
2.
  - 1) કવિતા હોય કે નાટક ઉમાશંકરની પ્રતિભાનાં દર્શન થાય જ.
  - 2) એમણે નાટક અને ટૂંકીવાર્તા લખ્યાં પણ તેમનો માનીતો વિષય તો કવિતા જ.
  - 3) શ્રેયા અથવા દિપા મારી સાથે આવે.
  - 4) સોનલ હિરલને ત્યાં હશે અથવા નિશાળમાં હશે.
3.
  - 1) જો કે ઉમાશંકર સદેહ નથી પણ અક્ષર દેહે આપણી વચ્ચે જ છે.
  - 2) ઉમાશંકર માત્ર ગુજરાતના જ નહીં પરંતુ ભારતના મહાન કવિ હતા.
  - 3) મુખ્યત્વે કવિ હોવા છતાં પણ તેમણે નિબંધો અને નાટકો લખ્યાં છે.
  - 4) ફક્ત સાહિત્યક્ષેત્રનાં જ નહીં પરંતુ અન્ય ક્ષેત્રોનાં ઈનામો પણ તેમને મળેલાં.
4.
  - 1) અરેરે! એમાંથી હવે કોઈ જીવિત નથી.
  - 2) શાબાશ બેટા! આ રીતે હંમેશાં પહેલાં આવજે.
  - 3) આહા! કેવું સુંદર સરોવર છે.
  - 4) છી, છી! આવું ગંદુ લખાણ હોય?

II કૌંશમાં આપેલાં અવ્યયોમાંથી યોગ્ય અવ્યય પસંદ કરી ખાલી જગા પૂરો.

(પરંતુ, સાથે, અને, તો, પણ)

- 1) ઉમાશંકર એક સમર્થ સાહિત્યકાર _____ વિશ્વમાનવ પણ હતા.
- 2) તેમનો માનીતો વિષય _____ કવિતા જ.
- 3) તેઓ રાજ્યસભાના સભ્ય _____ હતા.
- 4) તેમના 'નિશીથ'ને જ્ઞાનપીઠ પારિતોષિક કન્નડ કવિ પુટ્ટપા _____ મળેલું.
- 5) ઉમાશંકર ગુજરાતના જ નહીં _____ ભારતના મહાન કવિ હતા.

III પ્રત્યેક વાક્યને અંતે કૌંશમાં આપેલાં સંયોજકોમાંથી યોગ્ય સંયોજક પસંદ કરી નીચે આપેલાં વાક્યો જોડો.

- 1) ઉમાશંકર આપણા સમર્થ કવિ હતા.
સુન્દરમ્ આપણા સમર્થ કવિ હતા. (પણ, અને, તેથી)
- 2) 'સમગ્ર કવિતા' ઉમાશંકરનો કાવ્યસંગ્રહ છે.
'યાત્રા' સુન્દરમ્નો કાવ્યસંગ્રહ છે. (જ્યોરે, કારણ કે, અથવા)
- 3) ઉમાશંકરને જ્ઞાનપીઠ પુરસ્કાર મળેલો.
સ્નેહરશ્મિને નર્મદ સુવર્ણચંદ્રક મળેલો. (સાથે, પરંતુ, તેથી)
- 4) ભાવના પંચદેવના મંદિરે ગયેલી.
શ્રેયા તેના મામાના લગ્નમાં ગયેલી. (પણ, તરીકે, તેથી)
- 5) મનસુખભાઈ ઝવેરી ગાંધીયુગના કવિ હતા.
સુન્દરમ્ ગાંધીયુગના કવિ હતા. (પરંતુ, કારણ કે, અને)

IV નીચે આપેલાં વાક્યોને કૌંશમાં આપેલાં સંયોજકોમાંથી યોગ્ય સંયોજક વડે જોડો.

- 1) હેમા ખૂબ હરખાઈ ગઈ. તેણે ક્યારેય ફેલેમીંગો પક્ષી જોયું ન હતું.
(તો પણ, અને, કારણ કે)
- 2) અમારા જમાનામાં લોકો ગરીબ હતા, લોકો પ્રમાણિક હતા.
(અથવા, પણ, તેથી)
- 3) તેઓ થાકી ગયા છે. એમને આરામની જરૂર છે. (પરંતુ, ઉપરાંત, અને)
- 4) અમને ઈશ્વર ઉપર શ્રદ્ધા છે. એના પ્રતાપે અમારો દીકરો સારો થઈ જશે. (એટલે, વળી, કે)
- 5) આપણે ગાંધીનગર જઈએ. ત્યાં શું જોવાનું છે? (અને, પણ, તેથી)

V કૌંશમાં આપેલા અવ્યયોમાંથી યોગ્ય અવ્યય શોધી ખાલી જગા પૂરો.

(સાથે, લીધે, પાસે, વિશે, તરીકે)

1. 1) ઉમાશંકર વિશ્વભારતીના કુલપતિ _____ પસંદ થયેલા.

- 2) જાણા કૉલેજની _____ રહે છે.
- 3) સુન્દરમ્ _____ કોઈ કશું જ બોલ્યું નહીં.
- 4) એમની બેદરકારીને _____ આમ બવ્યું.
- 5) તેઓ તેમના કુટુંબ _____ મુંબઈ રહે છે.

2. ઉદાહરણ પ્રમાણે નીચે આપેલાં વાક્યોને જોડી ફરીથી લખો.

ઉદાહરણ: ઉમાશંકરે એકાંકી નાટક લખ્યાં.
 ઉમાશંકરે ટૂંકીવાર્તાઓ લખી.
 ઉમાશંકરે એકાંકી નાટકો અને ટૂંકીવાર્તાઓ લખી.

- 1) ઉમાશંકર કવિ હતા. ઉમાશંકર વિવેચક હતા.
- 2) ઉમાશંકરે નિબંધ લખ્યા. ઉમાશંકરે નાટક લખ્યાં.
- 3) ઉમાશંકર શિક્ષક હતા. ઉમાશંકર ઉપકુલપતિ હતા.
- 4) ઉમાશંકરે સંપાદન કર્યું. ઉમાશંકરે પત્રકારિત્વ કર્યું.
- 5) ઉમાશંકરને જ્ઞાનપીઠ પુરસ્કાર મળ્યો. ઉમાશંકરને નર્મદ સુવર્ણ ચંદ્રક મળ્યો.

VI ઉદાહરણ પ્રમાણે નીચે આપેલાં વાક્યોને જોડી ફરીથી લખો.

ઉદાહરણ: ઉમાશંકર સાહિત્યકાર હતા.
 તેમનો પ્રિય વિષય કવિતા હતો.
 ઉમાશંકર સાહિત્યકાર હતા પણ તેમનો પ્રિય વિષય કવિતા હતો.

- 1) ઉમાશંકરની આજે પુણ્યતિથિ છે.
 અક્ષરદેહે તે આપણી વચ્ચે જ છે.
- 2) આપણે ગુલાબનો બગીચો જોવા જઈશું.
 હર્ષા નહીં આવે.
- 3) ચાલો ગાંધીનગર જઈએ.
 ત્યાં જોવાનું શું છે?
- 4) ગીતો સારાં હતાં.
 સંવાદો બરાબર ન હતા.
- 5) મારાં દાદી શિખામણ આપતાં.
 કોઈ દિવસ ઠપકો આપતાં નહીં.

VII ‘ક’ અને ‘ખ’ વિભાગનાં વાક્યાંશોને યોગ્ય રીતે જોડો.

ક	ખ
1) ઉમાશંકર માત્ર ગુજરાતના જ નહીં	1) જ્યારે ‘યાત્રા’ સુન્દરમનો કાવ્ય સંગ્રહ છે.
2) તેઓ એક સમર્થ કવિ	2) છતાં સાદાઈથી રહે છે.
3) ‘સમગ્ર કવિતા’ ઉમાશંકરનો કાવ્ય	3) કારણ કે રમાએ તેને ખૂબ

સંગ્રહ છે.	આગ્રહ કરેલો.
4) શ્રેયા શ્રીમંત છે	4) પણ ભારતના મહાન કવિ હતા.
5) સુધા કિંજલના લગ્નમાં ગઈ	5) અને વિદ્વાન વિવેચક હતા.

VIII નીચે આપેલા અવ્યયોનો વાક્યમાં પ્રયોગ કરો.

અથવા, કારણ કે, અને, પણ, સાથે, સામે, સિવાય, જેમ, બહાર

વાંચો અને સમજો

રાષ્ટ્રપિતા ગાંધીજી

રાષ્ટ્રપિતા મહાત્મા ગાંધીનો જન્મ રજી ઓક્ટોબર ૧૮૬૯ને દિવસે ગુજરાત રાજ્યના પોરબંદર શહેરમાં થયો હતો. તેમનું પૂરું નામ મોહનદાસ કરમચંદ ગાંધી હતું. તેમનાં માતાનું નામ પુતળીબાઈ હતું. રાજકોટની આલ્ફ્રેડ હાઈસ્કૂલમાં તેમણે અભ્યાસ કર્યો. બેરીસ્ટર બન્યા પછી તેઓ દક્ષિણ આફ્રિકા જવા નીકળ્યા. માર્ગમાં જ્યારે ગાડી કોઈ એક સ્ટેશને ઊભી રહી ત્યારે એક યુરોપિયન મુસાફર પ્રથમ વર્ગના ડબામાં દાખલ થયો. ગાંધીજી પહેલેથી જ એ ડબામાં બેઠેલા હતા. એક કાળા માણસને પ્રથમ વર્ગના ડબામાં બેઠેલો જોઈ પેલો યુરોપિયન મુસાફર ગુસ્સે થઈ ગયો. તેણે ગાંધીજીને નીચે ઉતરી જવા કહ્યું. ગાંધીજીએ દૃઢતાપૂર્વક ના પાડી. પેલો મુસાફર ગાર્ડને બોલાવી લાવ્યો. ગાર્ડ પણ ગાંધીજીને પ્રથમ વર્ગનો ડબો છોડી સામાન્ય વર્ગમાં જવા કહ્યું. ગાંધીજીએ તેને પોતાની પ્રથમ વર્ગની ટિકિટ બતાવી અને ઉતરવાની ના કહી. પછી પેલો મુસાફર પોલિસને બોલાવી લાવ્યો જેણે ગાંધીજીને બળજબરીથી ડબામાંથી નીચે ઉતાર્યા. તેમનો સામાન પ્લેટફોર્મ ઉપર ફેંકી દેવામાં આવ્યો. આખી રાત કડકડતી ટાઢમાં ધ્રુજતા ગાંધીજી પ્લેટફોર્મ પર બેઠા રહ્યા. રંગભેદને લીધે તેમણે જિંદગીમાં પહેલીવાર સહન કરેલું. તેમણે તે રાતે રંગભેદના રોગને જડમૂળથી નાબૂદ કરવાનો નિર્ણય કર્યો. આ એક મહત્ત્વનો નિર્ણય હતો. ત્યાર પછી ગાંધીજીનું જીવન સંપૂર્ણ બદલાઈ ગયું.

શબ્દાર્થ

ગુજરાતી શબ્દ

રાષ્ટ્રપિતા

પોરબંદર

મોહનદાસ

કરમચંદ

હિંદી અર્થ

રાષ્ટ્રપિતા

પોરબંદર (ગાંધીજી કા જન્મસ્થાન)

મોહનદાસ (ગાંધીજી કા નામ)

કરમચંદ (ગાંધીજી કા પિતા કા નામ)

પુતળીબાઈ	પુતલીબાઈ (ગાંધીજી કી માતાજી કા નામ)
રાજકોટ	રાજકોટ
કાળા	કાલા
યુરોપિયન	યુરોપિયન
મુસાફર	મુસાફર
ગુસ્સે થવું	ગુસ્સા હોના
દઢતાપૂર્વક	દૃઢતા પૂર્વક
ગાર્ડ	ગાર્ડ
ટિકિટ	ટિકિટ
બળજબરી	જબરદસ્તી
ફેકી દેવું	ફેક દેના
કડકડતી	ઠિઠુરન (કપકપા દેને વાલી ઠંડ)
ટાઢ	ઠંડ
રંગભેદ	રંગ ભેદ
પહેલીવાર	પહલી બાર
જડમૂળથી	આમૂલ/નિર્મૂલ
નાબૂદ	સમાપ્ત
નિર્ણય	નિર્ણય
સંપૂર્ણ	સંપૂર્ણ
બદલાઈ ગયું	બદલ ગયા
વિતાવવી	બિતાના

અભ્યાસ

I પરિચ્છેદને આધારે નીચેના પ્રશ્નોના જવાબ લખો.

- 1) ગાંધીજીનો જન્મ ક્યાં અને ક્યારે થયેલો?
- 2) ગાંધીજીનાં માતા-પિતાનાં નામ લખો.
- 3) યુરોપિયન મુસાફર શા માટે ગુસ્સે થયો?
- 4) ગાર્ડ ગાંધીજીને શું કરવા કહ્યું?
- 5) ગાંધીજીએ ગાર્ડને શો જવાબ આપ્યો.
- 6) પોલિસે ગાંધીજી સાથે કેવો વર્તવ કર્યો?
- 7) ગાંધીજીએ રાત ક્યાં અને કેવી રીતે પસાર કરી?
- 8) ગાંધીજીએ શો નિર્ણય કર્યો?

II પરિચ્છેદને આધારે ખાલી જગ્યા પૂરી વાક્યો ફરીથી લખો.

- 1) ગાંધીજી રાજકોટની _____ અભ્યાસ કરતા હતા.
- 2) ગાંધીજીએ ગાર્ડને તેમની પ્રથમ વર્ગની _____ બતાવી.

- 3) _____ લીધે તેમણે વિદગીમાં પ્રથમ વખત સહન કર્યું.
- 4) રંગભેદ નાબૂદ કરવાનો તેમનો નિર્ણય _____ હતો.
- 5) ત્યાર પછી ગાંધીજીનું _____ સંપૂર્ણ બદલાઈ ગયું.

III નીચે આપેલા શબ્દોનો ઉપયોગ કરી વાક્ય બનાવો.

મુસાફર, જડમૂળથી, નિર્ણય, બળજબરીથી, કડકડતી, વિદગી, સામાન્ય.

IV કૌંશમાં આપેલા પ્રશ્નસૂચક શબ્દોનો ઉપયોગ કરી નીચેનાં વાક્યોને પ્રશ્નવાક્યોમાં ફેરવો.

- 1) ગાંધીજીનો જન્મ પોરબંદરમાં થયો હતો. (ક્યાં)
- 2) યુરોપિયન મુસાફર કાળા માણસને જોઈને ગુસ્સે થયો. (કોને)
- 3) ગાર્ડ ગાંધીજીને પ્રથમ વર્ગના ડબામાંથી ઉતરી અને સામાન્ય વર્ગના ડબામાં જવાનું કહ્યું. (કોણે)
- 4) પોલિસે ગાંધીજીને બળજબરીથી ડબામાંથી નીચે ઉતાર્યા. (કેવી રીતે)
- 5) વિદગીમાં પહેલીવાર તેમણે રંગભેદને કારણે સહન કરેલું. (શાથી)
- 6) ગાંધીજીએ રંગભેદના રોગને જડમૂળથી નાબૂદ કરવાનો નિર્ણય કર્યો. (શો)
- 7) ત્યારથી ગાંધીજીનું જીવન સંપૂર્ણ બદલાઈ ગયું. (શું)

V નીચે આપેલા ગુજરાતી શબ્દોના હિન્દી શબ્દો આપો.

જડમૂળથી, બળજબરીથી, કડકડતી, મુસાફર, નાબૂદ, વિતાવવી, ફેકી દેવું, યુરોપિયન, ગુસ્સે થવું.

VI હિન્દીમાં અનુવાદ કરી યોગ્ય શીર્ષક આપો.

ગુજરાતી ભાષાનો ઉદ્ભવ થયો એ પછી ગુજરાતી ભાષામાં વિવિધ પરિવર્તન થતાં રહ્યાં છે. ભાષા પરિવર્તનશીલ છે એ વાત આપણે જાણીએ છીએ.

ગુજરાતી સાહિત્યના આદિકવિ નરસિંહ મહેતા છે. ગુજરાતી સાહિત્યમાં વિવિધ સાહિત્ય પ્રકારોનું ખેડાણ થઈ રહ્યું છે. ગુજરાતી સાહિત્યને મુખ્ય બે વિભાગોમાં વહેંચવામાં આવ્યું છે. મધ્યકાલિન ગુજરાતી સાહિત્ય અને અર્વાચીન ગુજરાતી સાહિત્ય. મધ્યકાલિન ગુજરાતી સાહિત્યમાં આદિકવિ નરસિંહ મહેતા, મીરાં, અખો, ભાલણ, પ્રેમાનંદ, દયારામ એમ વિવિધ કવિઓ થઈ ગયા. જેમની કૃતિઓ આજે પણ વાંચીએ તો એટલી જ તાજગીવાળી લાગે છે. મધ્યકાલિન યુગમાં બધું જ સાહિત્ય પદ્યમાં રચાયું છે. પણ જ્યારે અર્વાચીન યુગનું સાહિત્ય પદ્ય-ગદ્યમાં રચાય છે. મધ્યકાલિન યુગ હોય કે અર્વાચીન યુગ પણ આ બંને યુગમાં ગુજરાતી ભાષામાં ખૂબ જ સાહિત્ય રચાયું છે. મધ્યકાલિન ગુજરાતી સાહિત્યમાં ધર્મ કેન્દ્રમાં છે.

અર્વાચીનકાળમાં ગુજરાતી સાહિત્યમાં યુગ વિભાજન થયું તેમાં નર્મદ-દલપત યુગ, સાક્ષરયુગ અથવા ગોવર્ધનયુગ, ગાંધીયુગ અથવા સ્વાતંત્ર્યોત્તર યુગ,

અનુગાંધી યુગ કે રાજેન્દ્ર-નિરંજન યુગ, આધુનિકયુગ કે આધુનિકોત્તર યુગ. ગુજરાતી સાહિત્યમાં અર્વાચીનકાળમાં ઉત્તમ પ્રકારનું સાહિત્ય સર્જન થયું છે. અને વિવિધ સાહિત્ય પ્રકારોનું પણ ખેડાણ થયું છે. અર્વાચીનકાળમાં નર્મદ હોય કે દલપતરામ બંને કવિઓ છે. નર્મદના નિબંધો હોય કે દલપતરામના નિબંધો બંને એ યુગમાં એક આગવી ઓળખ ધરાવતા હતા. સાક્ષરયુગ હોય અથવા ગોવર્ધનયુગ. ગોવર્ધનરામ હોય કે રમણલાલ વ. દેસાઈ બંને નવલકથાકાર છે. ગાંધીયુગ હોય કે સ્વાતંત્રોત્તર યુગ બંને એક જ છે. ઉમાશંકર જોશી હોય કે સુન્દરમ્ બંને ગાંધીયુગના કવિઓ છે. નિશીથ કાવ્યસંગ્રહ હોય કે કાવ્યમંગલા બંને ગાંધીયુગના કાવ્યસંગ્રહો છે. અનુગાંધીયુગ હોય કે રાજેન્દ્ર-નિરંજન યુગ બંને એક જ છે. રાજેન્દ્ર શાહ હોય કે નિરંજન ભગત બંને કવિઓ છે. નવલકથા હોય કે ટૂંકીવાર્તા બંને સાહિત્ય સ્વરૂપ છે. કવિતા હોય કે ગીત બંને પદ્ય સાહિત્ય સ્વરૂપ છે. ગઝલ હોય કે સોનેટ બંને અર્વાચીન સાહિત્ય સ્વરૂપો છે. અર્વાચીન યુગ હોય કે મધ્યકાલિન બંને ગુજરાતી સાહિત્યના યુગ છે.

VII ગુજરાતીમાં અનુવાદ કરી યોગ્ય શીર્ષક આપો.

जब हम भारत के स्वतंत्रता संग्राम का वर्णन करते हैं तब हम सरदार वल्लभ भाई पटेल को अग्रिम पंक्ति में पाते हैं। स्वतंत्रता संग्राम का आंदोलन हो या स्वतंत्र भारत का संयोजन सरदार पटेल सक्षमता के साथ डटे रहे। वे केवल स्वतंत्रता संग्राम सेनानी ही नहीं थे बल्कि एक सफल राजनेता भी थे।

वे एक अच्छे वकील और कुशल समाज सेवी थे। गाँधीजी के कहने पर उन्होंने वकालत छोड़कर बारडोली सत्याग्रह में भाग लिया। उन्होंने उस आंदोलन का नेतृत्व बहुत कुशलता से किया। बारडोली सत्याग्रह के कुशल नेतृत्व के बाद ही वे सरदार कहलाए। वे अपने युग के कुशल संगठक थे।

सरदार वल्लभ भाई पटेल स्वतंत्र भारत के प्रथम उप-प्रधान मंत्री और गृह मंत्री बने। स्वतंत्रता के बाद देशी राजाओं को एक सूत्र में बाँधकर भारत को एक सक्षम राष्ट्र बनाने में सरदार पटेल का योगदान सदा सराहा जाता रहेगा। इसी कारण वे लोहपुरुष कहलाए। सरदार पटेल स्वतंत्रता सेनानी पहले थे बाद में कुछ और। वे निपुण राजानेता तथा गृहमंत्री थे। वे एक सच्चे भारतीय थे सब से पहले।

कुछ देशीराजाओं ने भारत संघ में मिलने के लिए अपनी असहमति जताई। लेकिन सरदार पटेल की दृढ़ता के सामने किसी की नहीं चली। उन की संकल्पशक्ति, धैर्य और दूरदर्शिता को देख कर सब आश्चर्य चकित थे। भारत के प्रथम प्रधान मंत्री जवाहर लाल हो या भारत के प्रथम राष्ट्रपति डॉ.राजेन्द्र प्रसाद सभी ने मुक्त कंठ से सरदार पटेल की सराहना की। वे भारत के सच्चे सपूत थे। उन्हें पा कर भारतमाता धन्य हो गई। वे केवल गुजरात के ही नहीं समग्र भारत के निर्विवाद नेता थे।

VIII તમને ગમતા કોઈ લેખક-લેખિકા વિશે ગુજરાતીમાં એક અનુચ્છેદ લખો.

टिप्पणियाँ

- I इस पाठ में गुजराती के कुछ संयुक्त वाक्यों का परिचय दिया गया है।
1. 1) ઉમાશંકર સમર્થ સાહિત્યકાર હતા અને ઉત્તમ શિક્ષક પણ (હતા). ઉમાશંકરजी समर्थ साहित्यकार थे। और उच्छकोटि के शिक्षक थी/ (थे)।
 2) આપણે ગાંધીનગર જઈશું પણ ત્યાં શું જોવાનું શું. गांधी नगर जाएँगी लेकिन वहाँ क्या देखेंगे।
 3) ઉમાશંકર અને સુન્દરમ્ ગાંધીયુગના સમર્થ કવિઓ હતા અને આદર્શ પુરુષ પણ (હતા). ઉમાશંકર और सुंदरम गांधीयुग के समर्थ कवि थे और आदर्श पुरुष भी (थे)।
 4) ઉમાશંકર પહેલાં શિક્ષક પછી બીજું બધું. उमाशंकरजी मूलतः शिक्षक थे बाद में और कुछ।

उपर्युक्त वाक्यों में रेखांकित शब्द 'अने', 'पણ', 'ने', 'पछी' संयोजक समुच्चय बोधक अव्यय शब्द हैं। दो वाक्यों और शब्दों को जोड़ने के लिए गुजराती में इनका प्रयोग होता है।

- II 1) કવિતા હોય કે નાટક ઉમાશંકરની કવિતા હો યા નાટક ઉમાશંકરजी की प्रतिमानां दर्शन थाय જ. प्रतिभा के दर्शन उन में होते ही हैं।
 2) શ્રેયા અથવા દિપા મારી સાથે આવે. શ્રેયા યા દીપા મેરે સાથ આતી હૈં।
 3) સોનલ હિરલને ત્યાં હશે અથવા નિશાળમાં હશે. સોનલ हिरल के वहाँ होगी या पाठशाला में होगी।

उपर्युक्त वाक्य भी गुजराती के संयुक्त वाक्यों के उदाहरण हैं। दो उपवाक्यों को जोड़ने के लिए ऐसे वाक्यों में 'अथवा', 'के ' जैसे वैकल्पिक अव्यय शब्दों का प्रयोग होता है।

- III 1) જો કે ઉમાશંકર સદેહે નથી પરંતુ અક્ષર દેહે આપણી વચ્ચે જ છે. यद्यपि उमाशंकरजी सदेह नहीं है तथापि अक्षर-देह से हमारे बीच में मौजूद हैं।
 2) મુખ્યત્વે કવિ હોવા છતાં પણ તેમણે બહુતાંશ મેં કવિ હોતે હુ પણ મેં ને નિબંધો અને નાટક લખ્યાં છે. बहुतांश में कवि होते हुए भी उन्होंने ने निबंध और नाटक लिखे हैं।

उपर्युक्त वाक्यों में 'જો કે..પણ', 'મુખ્યત્વે.. છતાં પણ', શબ્દોં का प्रयोग हुआ है। दोनों उपवाक्यों में पारस्परिक विरोध का भाव प्रकट करते हैं। ऐसे वाक्य विरोध वाचक वाक्य कहे जाते हैं।

- IV 1) અરેરે! એમાંથી હવે કોઈ જીવંત નથી. अरेरे! उन में से अब कोई जीवित नहीं।

- 2) शाबाश बेटा! आ रीते हमेशां शाबाश बेटा! इस तरह हमेशा प्रथम श्रेणी
पहेलो आवये. लाना।
- 3) छी छी! आवुं गंदु लभाए होय? छी छी! ऐसी गंदी लिखावट होती है?

उपर्युक्त वाक्यों में दुख, हर्ष, आश्चर्य, धिक्कार, आदि के सूचक क्रमशः 'अरेरे', 'शाबाश', 'छी छी' शब्दों के प्रयोगों से हुआ है। ये प्रयोग भावबोधक अव्ययों के हैं और भावबोधक की दृष्टि से ये पूर्ण अभिव्यक्ति के द्योतक हैं।